

BoF Online

12 • 2013

**Makrotaloudellisia näkö-
kulmia kilpailuun
palvelusektorilla**

Juha Kilponen

*Tässä julkaisussa esitetyt mielipiteet ovat kirjoittajan omia
eivätkä välttämättä edusta Suomen Pankin kantaa.*

Suomen Pankki

Rahapolitiikka- ja tutkimusosasto

4.11.2013

Sisällys

1	Johdanto	3
2	Kilpailun vaikutuksista	5
2.1	Katsaus empiirisiin tuloksiin kilpailun vaikutuksista palveluihin	8
2.2	Kilpailu ja hintadynamiikka	9
2.3	Kilpailu ja tuottavuus palvelusektorilla	10
2.4	Kilpailun vaikutukset yleisen tasapainon mallien mukaan	11
3	Suomalaisia erityispiirteitä	13

BoF Online

Päätoimittaja

Jenni Hellström

ISSN

1796-9123 (online)

Postiosoite
PL 160
00101 HELSINKI

Käyntiosoite Snellmaninaukio
Puhelin 010 8311
Faksi (09) 174 872

Sähköposti
etunimi.sukunimi@bof.fi
www.suomenpankki.fi

Swift SPFB FI HH
Y-tunnus 0202248-1
Kotipaikka Helsinki

1 Johdanto

Porter (1991) on kirjassaan¹ esittänyt, että kansantalouden kehitys voidaan jakaa neljään eri vaiheeseen: tuotantokeskeiseen, investointikeskeiseen, innovaatiokeskeiseen ja vaurauskeskeiseen. Tuotantotekijävaiheessa keskitytään edullisten perustuotteiden tuotantoon, ja teknologia tuodaan pääasiassa ulkoa. Investointikeskeisessä vaiheessa korostuvat tuotannolliset investoinnit, ja kilpailukyky paranee mittakaavaetuja kasvattamalla. Suomen kansantalous pysyi kauan investointikeskeisessä vaiheessa, jossa talouden perusrakenteisiin, kuten infrastruktuuriin ja koulutukseen, investoitiin runsaasti. Tämä näkyi esimerkiksi eurooppalaisista keskitasoa korkeampana investointiosuutena vielä 1990-luvulle tultaessa. Kansainvälinen kilpailu oli monilla aloilla hyvin vähäistä. 1990-luvun kriisin jälkeen Suomen kansantalouden kehitys alkoi nojautua voimakkaammin korkean teknologian tuotteiden vientiin. Innovaatioista tuli keskeinen kasvutekijä avoimella sektorilla.

Innovaatiokeskeisessä vaiheessa kansantalouden oma tutkimus ja tuotekehityksen merkitys kasvaa. Syntyy runsaasti uusia yrityksiä, yritysten välinen kilpailu on kovaa, ja tuotedifferointi lisääntyy. Resurssien allokoituminen innovaatiotoimintaan on maan reaalisen kilpailukyvyn perusta tässä vaiheessa.

Suhteellisen tiukka sääntely, joka rajoittaa kilpailua, voi olla vielä perusteltua uusien yritysten ja innovaatiotoiminnan suojelemiseksi. Kansantalouden alkaessa lähestyä teknologian eturintamaa kilpailun rajoitteita tulisi kuitenkin alkaa vähentää. Kotimaassa toimivien yritysten täytyy altistua myös kansainväliselle kilpailulle. Tämä edellyttää sääntelyn asteittaista purkamista ja markkinoiden toiminnan tehostamista. Markkinoille tulon esteitä, omistusoikeuksia, rahoituksen markkinaehtoisuutta ja työmarkkinoiden toimintaa on muutettava vastamaan paremmin kansainvälistä toimintaympäristöä.

Porterin mukaan vaurauskeskeisessä vaiheessa nautitaan nykyvarallisuudesta tulevaisuuden kustannuksella. Kansantalous on kuitenkin voinut saavuttaa väliaikaisesti joillakin aloilla teknologian eturintaman. Keskeiseksi ongelmaksi muodostuu riittävien kannustimien luominen uudistumishalun ylläpitämiseksi. Jos tässä ei onnistuta, kilpailukyky ja tuottavuus heikkenevät ja kasvu alkaa hidastua.

Kansantalouden instituutioihin kohdistuu voimakkaita muutospaineita erityisesti lähestytessä vaurauskeskeistä vaihetta. Muutosvauhtia voivat hidastaa ja jopa estää eturistiriidat ja

¹ Porter, M. (1991). *Strategy: Seeking and Securing Competitive Advantage*. (Boston, Harvard Business School Press).

ei-kilpailullisen ympäristön aikana luotujen intressiryhmien voimakas lobbaus (kts. Acemoglu, Aghion ja Zilibotti, 2006)². Instituutioita on kuitenkin kehitettävä niin, että ne soveltuvat paremmin tehokkaamman valikoituvuuden ja kansainvälisen kilpailun asettamiin vaatimuksiin. Tämä edellyttää rakennemuutoksia kansantalouden instituutioissa ja myös ajattelutavassa. Suomessa käynnissä oleva keskustelu teollisuuden rakennemuutoksesta ja julkisen talouden roolista heijastaa näitä muutospaineita. Markkinaehtoisempien toimintamallien tuominen erityisesti julkiseen talouteen herättää voimakkaita mielipiteitä, kun vanhoja toimintamalleja pitäisi pyrkiä uudistamaan. Hyvä esimerkki tästä on keskustelu kuntauudistuksesta sekä sosiaali- ja terveydenhuollon palvelurakenne- eli ns. soteuudistuksesta.

Suomen kansantalouden ja yritystason tuottavuustarkastelut viime vuosikymmenten ajalta paljastavat trendejä, jotka heijastelevat Porterin kuvailemia kansantalouden kehitysvaiheita. Suomessa työn tuottavuus on kansainvälisissä vertailuissa huippuluokkaa monilla teollisuuden aloilla. Hyvärinen (2012)³ mukaan kansantalouden tilinpidon perusteella työn tuottavuuden kasvu on ollut vuodesta 1995 alkaen Suomen teollisuudessa yhtä nopeaa kuin USA:ssa ja Ruotsissa ja nopeampaa kuin euro- ja OECD-maissa keskimäärin.⁴

Yritystason tarkastelut paljastavat kuitenkin jotakin talouden uudistumishalun heikkenemisestä. Vielä 1990-luvulla Suomessa eri toimialojen kannattavuus parani ripeästi. Tuottavuuden paranemisen väitetään johtuneen pääosin yritysrakenteiden muutoksista: kaikkein kannattavimmat yritykset kasvoivat ja heikoimmin tuottavat poistuivat markkinoilta. 2000-luvun alussa toimialojen kannattavuutta kohentanut yritysrakenteiden muutos näyttäisi kuitenkin lakanneen erityisesti palveluissa ja kääntyneen jopa negatiiviseksi. Myös teollisuusyrityksissä kannattavuus on alkanut heiketä tasaisesti 2000-luvun aikana ETLassa tehtyjen tutkimusten mukaan.⁵

Suljettu sektori, kuten monet palvelut, joutuvat Porterin vaurauskeskeisessä vaiheessa saman paineen alle kuin avoin sektorikin. Suljetulla sektorilla kotimaisen sääntelyn ja eri intressiryhmien merkitys markkinoiden tehokkaan toiminnan kannalta korostuu suhteessa avoimeen sektoriin. Kotimaisen ja/tai kansainvälisen kilpailun pitkäaikainen puute on voinut luoda runsaasti tehottomuutta sekä julkisen että yksityisen sektorin tarjoamiin palveluihin. Tehottomuus voi ilmentyä palvelusektorin työn tuottavuuden kehityksessä ja tasossa, hinta-

² Acemoglu, D., Aghion, P. ja Zilibotti, F. (2006). Distance to Frontier, Selection and Economic Growth, *Journal of the European Economic Association*, 4: 37–74.

³ Hyvärinen, J. (2012). Innovaatiotoiminta - Suomi globaalitaloudessa, ETLA keskustelunaiheita, No. 1263.

⁴ Hyvärinen (2011). Productivity – International Comparison, ETLA Discussion Papers No. 1264, Helsinki.

⁵ Maliranta, M. (2008). Kilpailun kehitys ja kannattavuuden mikrodynamiikka Suomen yrityssectorilla. ETLA, Keskustelunaiheita No. 1150.

dynamiikassa, laadussa ja palveluvalikoiman laajuudessa. Toimintaympäristön ja rakenteiden muuttaminen palvelusektorilla on kivulias, mutta välttämätön prosessi myös koko kansantalouden kasvun kannalta. Monissa palveluissa, jotka ovat hyvin työvoimavaltaisia, kilpailun puute johtaa todennäköisesti keskimääräistä suurempiin työllisyystappioihin kuin pääomaintensiivisemmillä aloilla. Potentiaali tuottavuuden kasvattamiseen näillä aloilla on huomattava, ja sitä voidaan hyödyntää uudistuksilla, jotka kohentavat kilpailun edellytyksiä.

Tässä artikkelissa keskustellaan kilpailun vaikutuksesta palveluihin talousteorian ja empiiristen tulosten valossa. Paperissa ei oteta kantaa yksittäisten kilpailua vääristävien tai estävien toimien mahdollisiin vaikutuksiin Suomessa. Kilpailullisuuden temasta keskustellaan pääasiassa makrotalouden tasolla kotimaisiin ja kansainvälisiin tutkimustuloksiin pohjautuen. Kilpailun vaikutuksia palveluihin käsitellään erityisesti sen vuoksi, että monet palvelut ovat perinteisesti olleet kansainväliseltä kilpailulta suojassa ja kilpailun puutetta palveluissa on pidetty varsinkin viime aikoina ongelmallisena.

2 Kilpailun vaikutuksista

Usein palvelu- ja tavarahyödykkeitä on käsitelty erikseen, koska palvelut eroavat tavaroista erityisesti seuraavasti⁶: i) palvelut ovat luonteeltaan aineettomia, ii) ne eivät ole tyypillisesti siirrettävissä ja iii) palvelujen tuottaminen edellyttää tuottajan ja kuluttajan suoraa vuorovaikutusta.

Palveluiden hankala siirrettävyys muodostaa luonnollisen suojan kansainväliseltä kilpailulta, koska kilpailutekijä realisoituu vain markkinoille tulon kautta. Tällöin kotimarkkinoiden sääntelyn asema korostuu. Palveluiden aineettomuus taas johtaa helposti siihen, että markkinat muodostuvat ohuiksi. Tämä johtaa helposti keskittymiseen ja kilpailuongelmiin, jolloin sekä hinta että laatu kärsivät. Kaiken kaikkiaan palvelusektori on siis todennäköisesti alttiimpi kilpailun puutteelle kuin tavaratuotanto.

Palvelu ja tavaratuotannon eroja ei kuitenkaan ole syytä korostaa liikaa. Käytännössä palvelu- ja tavaratuotannon välinen rajanveto kilpailullisuuden näkökulmasta on hieman keino-tekoinen. Palveluihin liittyy itse asiassa useita kilpailun ulottuvuuksia, jotka mahdollistavat palveluiden erilaistamisen ja siten paremman vastaamisen kuluttajien/asiakkaiden tarpeisiin. Palvelut voidaan "tuotteistaa" samalla tavalla kuin tavaratkin. Esimerkiksi palveluominaisuuk-

⁶ Toivonen, M. (2001): Osaamisintensiivisten liike-elämän palveluiden tulevaisuuden näkymiä. ESR-julkaisuja 83/01.

sien lisääminen perinteisiin tuotteisiin voidaan nähdä kilpailullisuuden merkinä, merkitsee hän se yritysten tavoitetta saavuttaa kilpailuetua suhteessa muihin. Teknologiaa ja erityisesti digitaalista mediaa hyödyntämällä palvelualan yrityksillä on mahdollisuus myös kansainvälis-
tää toimintoja ja edistää sitä kautta kilpailukykyä. Yhä suurempi osa perinteisistä palvelusek-
torin toiminnoista voidaan toteuttaa paikkaan sitomatta, ja liikenneyhteyksien parantumisen
ja suhteellisten hintojen laskun myötä yhä suurempi osa myös henkilöpalveluista voidaan
toteuttaa kauempana asuinpaikasta.

Esimerkiksi OECD:n (2004) raportissa⁷ todetaan, että palveluissa innovaatiot ovat yleisty-
neet erityisesti ICT-teknologian yleistyneen hyödyntämisen myötä. Samassa raportissa on
myös havaittu, että palvelusektorilla innovoidaan paljon samasta syystä kuin muillakin sekto-
reilla.

Siten useat talousteoreettiset tulokset kilpailun vaikutuksista perinteisiin hyödykkeisiin pä-
tevät myös palveluihin. Ongelmallisempaa on palveluiden ominaisuuksien ja myös kilpailulli-
suuden mitattavuus.

Talousteorian näkökulmasta kilpailun kiristymisen vaikutukset palvelusektorilla voidaan ja-
kaa seuraaviin luokkiin⁸ : i) resurssien tehokkaampi allokaatio, ii) resurssien tehokkaampi
käyttö yritysten sisällä, sekä iii) yritysten innovaatiotoiminnan lisääntyminen.

Tyypillisissä talousteoreettisissa malleissa kilpailun lisääntyminen vaikuttaa yritysten hin-
noitteluun siten, että yrityksen tuotteesta pyytämä hinta painuu lähemmäs rajakustannuksia.

Tämä lisää resurssien tehokkaampaa allokaatiota kansantalouden tasolla. Kilpailun li-
säntyminen voi lisätä resurssien tehokasta allokaatiota kansantalouden tasolla pakottamalla
tehottomat yritykset poistumaan markkinoilta. Myös yritysten sisällä kilpailu pakottaa toimin-
tojen tehostamiseen, ja tämä johtaa olemassa olevien resurssien tehokkaampaan käyttöön.

Monopolistisen hinnoittelun malleissa hintamarginaali (engl. *mark-up*) heijastaa tuotteiden
välistä substituoituvuutta, mutta esimerkiksi Bertrandin ja Cournot'n kilpailumalleissa hinta-
marginaali riippuu markkinoilla olevien yritysten määrästä. Siten harvalukuisten tarjoajien
markkinoilla ja/tai tuotteiden välisen substituoituvuuden ollessa pieni hintakatteet ovat tyypil-
lisesti korkeammat. Tällöin palvelun hinta asettuu sen rajakustannusten yläpuolelle, ja palve-
lun tarjoajan ylijäämä on tehokkaiden markkinoiden näkökulmasta liian suuri. Käänteisesti
kuluttajan ylijäämä on liian pieni. Kilpailun puute voi vaikuttaa myös yritysten hinnoitteludy-
namiikkaan. Se voi lisätä lyhyen aikavälin hintajäykkyyksiä ja tehdä tuotteiden hintamuutok-

⁷ OECD (2004): Report on 2004 OECD Software Survey.

⁸ Kts. esim. Competition, productivity and prices in the euro area services sector" by a Task Force of the Monetary Policy Committee of the European System of Central banks, April 2006, ECB Occasional Paper 44.

sista epäsymmetrisiä. Tämäkin voi johtaa resurssien tehottomaan allokaatioon kansantalouden tasolla. Hintajäykkyudet näkyvät voimakkaampina suhdannevaihteluina, kun erilaiset talouden häiriöt välittyvät voimakkaammin kysyntään ja resurssien (työvoima ja pääoma) käyttöön. Voimakkaammat suhdannevaihtelut puolestaan alentavat kuluttajien hyvinvointia.

Kolmas keskeinen kilpailun kiristymisen vaikutus voi näkyä yritysten lisääntyneenä tuote- ja tuotantoinnovointina. Modernin kasvuteorian mukaan kilpailu on keskeinen kasvutekijä verratessa eri maiden keskinäistä suorituskykyä ja yksittäisten maiden menestymistä eri ajankohtina⁹.

Teoreettisten tulosten valossa hyvin vähän ja hyvin voimakkaasti kilpaillut hyödykemarkkinat kannustavat vähiten yrityksiä innovointiin, eli hyödykemarkkinakilpailun ja innovaatio-toiminnan intensiteetin välinen riippuvuus on käänteisen U-kirjaimen muotoinen. Tämä tulos pohjautuu ns. schumpeterilaiseen ajatteluun yritysten innovaatiohalukkuudesta: mahdollisuus lisävoittoihin eli mahdollisuus kasvattaa innovaatioiden jälkeisten ja niitä edeltävien voittojen välistä eroa kannustaa yrityksiä innovoimaan. Yritykset haluavat innovoida paetakseen kilpailua kilpakumppanien kanssa, tai vaihtoehtoisesti yritykset innovoivat välttääkseen kilpailutilanteen teknologisesti tasavertaisten kilpailijoiden kanssa.¹⁰

⁹ Acemoglu, D., 2009. *Introduction to Modern Economic Growth*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey.

Acemoglu, D., P. Aghion, and F. Zilibotti, 2006. Distance to Frontier, Selection and Economic Growth, *Journal of the European Economic Association*, 4, 37–74; Aghion, P. ja R. Griffith (2005). *Competition and Growth*, Cambridge: Mass, The MIT Press.

¹⁰ Acemoglu, D., and U. Akcigit, 2012. Intellectual Property Rights, Competition and Innovation, *Journal of the European Economic Association*, 10, 1–42; Aghion, P., N. Bloom, R. Blundell, R. Griffith, ja P. Howitt, 2005. Competition and Innovation: An Inverted U Relationship, *Quarterly Journal of Economics*, 120, 701–728; Aghion, P., R. Blundell, R. Griffith, P. Howitt, ja S. Prantl, 2009. The Effects of Entry on Incumbent Innovation and Productivity, *Review of Economics and Statistics*, 91, 20–32; Aghion, P., C. Harris, P. Howitt, ja J. Vickers, 2001. Competition, Imitation and Growth with Step-by-Step Innovation. *Review of Economic Studies*, 68, 467–492; Aghion P, Howitt P ja Prantl S (2013). Patent Rights, Product Market Reforms, and Innovation, mimeo.

Innovoinnin lisääntyminen palvelusektorilla voi tietenkin näkyä pidemmällä aikavälillä myös muiden talouden sektoreiden tehokkuuden lisääntymisenä, koska palveluita voidaan käyttää hyödykkeiden tuotannossa välituotteena. Innovoinnin ja mahdollisten heijastusvaikutusten vuoksi, kilpailulla pitäisi siis olla positiivinen vaikutus tuottavuuteen erityisesti niillä aloilla, joilla kilpailu on alun perin vähäistä. Kilposen ja Santavirran (2007) empiirinen analyysi antaa tukea käsitykselle, että myös Suomessa yritysten innovaatiotoiminta on vireimmillään epätäydellisesti kilpailuilla hyödykemarkkinoilla ja vaimeimmillaan monopolisoituneilla sekä täydellisen kilpailun markkinoilla.¹¹

2.1 Katsaus empiirisiin tuloksiin kilpailun vaikutuksista palveluihin

Kilpailullisuuden vaikutuksia palvelusektorin hintadynamiikkaan ja tuottavuuteen on käsitelty kirjallisuudessa varsin runsaasti.¹² Näistä tuloksista keskustellaan luvuissa 2.2 ja 2.3. Tuloksia tulkittaessa on kuitenkin hyvä pitää mielessä, että palveluiden hintojen mitattavuuteen ja yhteismitallisuuteen eri yritysten välillä liittyy ongelmia. Samoin mittausongelmia liittyy palvelutuotannon arvon ja kilpailullisuuden mittaamiseen.¹³ Palveluiden ja teknologian tiiviimpi yhteys vaikeuttaa edelleen palvelutuotannon arvon ja hintojen mitattavuutta maiden ja yritysten välillä. Tässä mielessä esimerkiksi yksioikoiset hintavertailut kilpailullisuuden mittarina voivat olla palvelualoilla jopa harhaanjohtavia. Palvelumarkkinoiden kilpailun arvioinnissa täytyisi tarkastella myös alalla käytettyjen kilpailukeinojen vaikutusta palveluiden laadun kehitykseen

¹¹ Kilposen ja Santavirran (2007) empiirisen analyysin mukaan julkisen sektorin T&K-politiikka vaikuttaa tähän innovoinnin ja kilpailun asteen väliseen riippuvuuteen (kts. "When do R&D subsidies boost innovation? Revisiting the inverted U shape", Suomen Pankin keskustelunaloite, 10/2007). Kilponen ja Santavirta osoittavat, että suhteellinen T&K-tuki kasvattaa yritysten innovaatiotoimintaa äärimmäistä kilpailua lukuun ottamatta kaikissa hyödykemarkkinoiden kilpailuosuhteissa. Tuloksen mukaan julkisen sektorin myöntämä suhteellinen T&K-tuki siis voimistaa hyödykemarkkinakilpailun ja yritysten innovaatiohalukkuuden välistä schumpeterilaista mekanismia.

¹² Neiss, K. S. (2001). The Mark-up and Inflation: Evidence in OECD Countries. *Canadian Journal of Economic* 34 (2), 570–587; Cavelaars, P. (2003). Does Competition Enhancement Have Permanent Inflation Effects? *Kyklos*, 56 (1), 69–94; Cavelaars, P. (2006). Output and price effects of enhancing services sector competition in a large open economy, *European Economic Review* 50, 1131–1149; 11. Nicoletti, G. ja S. Scarpetta, 2003. Regulation, productivity and growth: OECD evidence, *Economic Policy*, CEPR & CES & MSH 18(36), 9–72; Wolff, E. (1999). The productivity paradox: evidence from indirect indicators of service sector productivity growth", *Canadian Journal of Economics*, Vol. 32, No 2, s. 281–308; Arnold, J.M., G. Nicoletti ja S. Scarpetta (2011). Does Anti-Competitive Regulation Matter for Productivity? Evidence from European Firms. *IZA Discussion Paper No. 5511*.

¹³ Kts. esimerkiksi Wölfl, A. (2005). The Service Economy in OECD Countries, STI Working Paper 2005/3, OECD; Baily, M. N. ja R. M. Solow (2001). International Productivity Comparisons Built from the Firm Level. *Journal of Economic Perspectives* 15 (3), 151–172.

ja sitä kautta asiakkaiden saamaan lisäarvoon. Tämä on kuitenkin helpommin sanottu kuin tehty.

2.2 Kilpailu ja hintadynamiikka

Edellä mainittujen teoreettisten tulosten perusteella kilpailun lisääntymisen palvelusektorilla tulisi siis näkyä i) alempina ja kenties joustavampina hintoina, ii) palvelusektorin tuottavuuden paranemisena ja iii) palveluiden laadun paranemisena. Kaksi viimeksi mainittua ovat seurausta resurssien tehokkaammasta käytöstä ja korkeammasta innovaatio-intensiteetistä.

Koko kansantalouden tasolla kilpailullisuus voi näkyä korkeampana talouden kokonaistuottavuutena ja alhaisempana hintatasona. Tämä voi puolestaan heijastua korkeampana työllisyytenä, kun yleisen tasapainon vaikutukset huomioidaan.

Kansainvälisissä tutkimuksissa on saatu jonkin verran näyttöä siitä, että kilpailun aste selittää maiden välisiä eroja palvelusektoreiden hinnoissa, mutta esimerkiksi EKP:n tekemän analyysin¹⁴ tulokset vaihtelevat varsin paljon riippuen siitä, miten kilpailun astetta mitataan tai mistä palvelusektorista on kysymys. Esimerkiksi telekommunikaatiossa ja kiinteistösektorilla sekä vuokraus- ja liiketoimintapalveluissa hinnat ovat muuttuneet nopeammin silloin, kun ko. palvelusektorit ovat olleet tiukemmin säänneltyjä (=kilpailu on ollut vähäistä). Monilla muilla palvelusektoreilla hintojen ja kilpailullisuuden mittareiden välillä ei näyttäisi olevan suoraa tilastollisesti merkittävää riippuvuutta. EKP:n (2006) artikkelissa Italiaa, Espanjaa ja Ranskaa koskevassa tapaustutkimuksessa toisaalta havaittiin, että tiukempi kansallinen vähittäiskaupan sääntely johtaa korkeampiin hintoihin. Lisäksi havaittiin, että tiukempi vähittäiskaupan sääntely ei paranna työllisyyttä, vaan alentaa tai myöhästyttää investointeja ja toimintojen nykyaikaistamista.

Badinger (2007)¹⁵ on tarkastellut EU:n sisämarkkinaohjelman vaikutuksia (=kiristynyt kilpailu) eri sektoreiden hintakatteisiin kymmenessä Euroopan maassa. Ekonometristen tulosten perusteella näyttää siltä, että EU:n sisämarkkinaohjelma on alentanut hintakatteita teollisuustuotteissa ja rakentamisessa, mutta sen vaikutukset palvelusektorilla ovat olleet päinvastaisia. Badinger (2007) tulkitsee tuloksia niin, että EU:n sisämarkkinaohjelma ei ole toiminnut tehokkaasti palvelusektorilla, ja/tai että palvelusektorin yritykset ovat reagoineet uuteen kilpailutilanteeseen kilpailua estävillä strategioilla. Bottasso and Sembenelli (2001) ovat saa-

¹⁴ ECB (2006). "Competition, productivity and prices in the euro area services sector" by a Task Force of the Monetary Policy Committee of the European System of Central banks, ECB Occasional Paper 44.

¹⁵ Badinger, H., 2007. Has the EU's Single Market Programme Fostered Competition? Testing for a Decrease in Mark-up Ratios in EU Industries, *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 69, 497–519.

neet samansuuntaisia tuloksia Italian yritystason aineistolla, missä EU:n sisämarkkinaohjelma on alentanut hintakatteita (ja nostanut tuottavuutta) niissä yrityksissä, joihin sisämarkkinaohjelma on vaikuttanut eniten.

Hintajäykkyyksiä tutkinut eurojärjestelmän tutkimusverkosto on havainnut, että alhainen kilpailu voi johtaa korkeampiin hintajäykkyyksiin.¹⁶ Sektoreilla, joilla kilpailu koetaan alhaisemmaksi, hinnat muuttuvat harvemmin. Tuottajahintojen on myös havaittu muuttuvan useammin sektoreilla, joilla tuontiaste on korkeampi. Kuluttajahinnat puolestaan näyttävät muuttuvan useammin silloin, kun kilpailevien yritysten määrä on korkeampi. Vilmusen (2006)¹⁷ tekemän tutkimuksen mukaan palvelujen kuluttajahinnat näyttäisivät nousevan kaksi kertaa useammin kuin ne laskevat, mikä osaltaan selittää palveluhintojen nousua Suomessa. Elin-
tarvikkeiden ja palveluiden hinnat näyttävät myös vaihtelevan harvemmin suhteessa muihin kulutuskorin tuotteisiin.

2.3 Kilpailu ja tuottavuus palvelusektorilla

Empiiriset tulokset kilpailun tuottavuusvaikutuksista palvelusektorilla ovat yleensä positiivisia, mutta tilastollinen merkittävyys ei kaikissa tutkimuksissa ole aivan kiistaton. Tuloksissa on myös jonkin verran vaihtelua palvelualojen välillä. Tuottavuuden kehitystä ja tasoa selittävät tyypillisesti myös monet muut tekijät kuin kilpailu (esim. inhimillinen pääoma, T&K-menot, skaalaedut, pääomaintensiteetti). Varsin kiistaton on kuitenkin havainto, että palvelusektorilla tuottavuuden kehitys on ollut tyypillisesti hitaampaa kuin teollisuustuotteissa. Lisäksi varsin usein on havaittu, että palvelusektorin tuottavuuden kehitys on ollut hitaampaa Euroopassa kuin Yhdysvalloissa. Yksi tekijä, joka voi selittää näitä eroja, on nimenomaan sektorin kilpailullisuus ja sääntely. Palvelusektorin tuottavuuseroja suhteessa teollisuustuotantoon voi selittää myös palvelusektorin työvoimavaltaisuus ja alhaisempi innovaatiointensiteetti.

Forlani (2012)¹⁸ on tarkastellut palvelusektorin kilpailullisuuden vaikutuksia Ranskassa yritys- ja sektoritason aineistolla. Tutkimuksen mukaan korkeammat palvelusektorin hintakatteet (=heikompi kilpailu) alentavat tuottavuutta teollisuudessa. Pienet ja alun perin tehottomat

¹⁶ Álvarez, L. J., Dhyne, E., Hoeberichts, M., Kwapil, C., Le Bihan, H., Lünemann, P., Martins, F., Sabbatini, R., Stahl, H., Vermeulen, P. ja Vilmunen, J. (2006). Sticky Prices in the Euro Area, A Summary of New Micro-Evidence, *Journal of the European Economic Association*, 4: 575–584.

¹⁷ Vilmunen, J. (2006). Kuinka usein kuluttajahinnat muuttuvat Suomessa? Havaintoja kuluttajahintaindeksin mikrotason perusaineistosta, teoksessa "Julkinen talous, rahoitus ja talouspolitiikka" ed. Seppo Honkapohja, Rune Stenbacka, Juuso Vanhala, Timo Vesala.

¹⁸ Forlani, E. (2012). Competition in Services and Efficiency of Manufacturing Firms: Does 'Liberalization' Matter?, Katholieke Universiteit Leuven, LICOS Discussion Paper No. 311/2012.

teollisuussektorin yritykset näyttävät kärsivän korkeista palvelusektorin hintakatteista suhteellisesti eniten.

Valtioneuvoston kanslian (2005) tekemän selvityksen mukaan Suomen palvelusektori on verrattain pieni suhteessa muihin saman tulotason maihin ja sen tuottavuus yhä heikompi kuin Euroopassa keskimäärin paria toimialaa lukuun ottamatta. Selvityksen mukaan jälkeenneisyyttä voivat selittää mm. kilpailun puute, palkkajakauman kapeus, asutusrakenteen hajautuneisuus sekä julkisten innovaatiopanostusten palvelualoja riittämättömästi hyödyttävä suuntautuneisuus ja laajan julkisen tuotannon asettamat rajoitukset innovatiivisen toiminnan synnylle yksityisellä sektorilla.

Tasoissa mitattuna palvelujen työn tuottavuus näyttäisi olevan Suomessa kansainvälisesti katsoen keskitasoa (Hyvärinen 2011), mutta esimerkiksi kuljetuspalveluissa, varastoinnissa ja tiedonvälityksessä Suomi on selvästi USA:n tason alapuolella. Majoitus- ja ravitsemistoinnissa taso on ollut USA:n ja Saksan alapuolella. Julkisissa palveluissa tuottavuuden kasvu on ollut tyypillisesti hidasta. Tähän liittyy kuitenkin merkittäviä mittausongelmia, koska julkisissa palveluissa palveluiden hinta ei määräydy markkinoilla.

Malirannan ja Rouvisen (2013) tutkimuksessa kuitenkin todetaan, että Suomen yritysten kannattavuuskilpailukyky suhteessa Ruotsiin, Saksaan ja Yhdysvaltoihin on ollut selvästi huonompi. Yksityisissä palveluissa kilpailukyky on huono¹⁹, ja monilla palvelualoilla tuottavuus on jäljessä muita maita.

2.4 Kilpailun vaikutukset yleisen tasapainon mallien mukaan

Tavaroiden ja palveluiden markkinoiden kilpailullisuuden lisäämisen vaikutuksia talouskehitykseen on arvioitu myös Suomen Pankin kokonaistaloudellisen mallin avulla. Laskelmassa oletetaan, että hyödykemarkkinoilla toteutetaan uudistuksia siten, että yritysten keskimääräinen hintamarginaali kaventuu 2,5 %.²⁰ Reformien vaikutuksesta bkt olisi kuuden vuoden päästä 1,2 % suurempi kuin ilman reformeja. Noin puolet uudistuksen aiheuttamasta talouskasvusta nähtäisiin noin kolmen vuoden kuluessa uudistuksesta.

Euro & talous -julkaisun numerossa 5/2012 esitellyssä vaihtoehtolaskelmassa Suomen Pankin Aino-malliilla havainnollistetaan työ- ja hyödykemarkkinoiden kilpailullisuuden lisää-

¹⁹ Maliranta, M. ja Rouvinen, P. (2013). Huoli kilpailukyvystä on aiheellinen. Teoksessa ETLA (toim.), Muistioita hallitukselle. Talouspolitiikan linjaus keväällä 2013, s. 16–25.

²⁰ Hintamarginaalilla tarkoitetaan tuotteen hinnan ja yrityksen kohtaaman rajakustannuksen erotusta.

tymisen vaikutusta talouskehitykseen.²¹ Hyödykemarkkinoiden osalta kilpailullisuuden tulkitaan kohenevan vaihtoehtolaskelmassa pysyvästi rakenteellisten uudistusten myötä. Laskelmassa hyödykemarkkinoiden kilpailu lisääntyy niin, että välituotteita tuottavien yritysten hintamarginaali kaventuu 2,5 % vuosina 2013–2019. Tämä hidastaa yksityisen sektorin tuotannon hinnannousua keskimäärin 0,3 prosenttiyksikköä vuodessa.

Kilpailun lisääntymisen seurauksena kotimaiset välituotteet tulevat suhteellisesti tuonti-hyödykkeitä halvemmiksi ja niiden kysyntä lopputuotteiden valmistuksessa lisääntyy. Myös kokonaiskysyntä kasvaa, kun lopputuotteiden hinnat alenevat. Tuotannon odotetaan jäävän pysyvästi korkeammalle tasolle, joten tuotantokapasiteettia aletaan rakentaa heti lisää. Tämä näkyy voimakkaana investointien lisääntymisenä. Kotitalouden resurssit allokoituvat investointeihin, ja kulutus jopa hivenen supistuu laskelman ensimmäisinä neljänneksinä. Lisääntynyt työllisyys ja perusuraa nopeampi reaali-palkan nousu lisäävät ostovoimaa, ja vähitellen kulutuksen kasvukin kiihtyy. Hyödykemarkkinauudistuksella on nimellispalkkojen nousua hidastava vaikutus.

Samansuuntaisia tuloksia ovat saneet myös Forni, Gerali ja Pisani (2010).²² He ovat tutkineet palvelusektorin kilpailun vapauttamisen vaikutuksia Italiassa yleisen tasapainon mallissa. Tulosten perusteella palveluiden hintamarginaalinen alentumisella on merkittäviä positiivisia vaikutuksia bruttokansantuotteeseen ja työllisyyteen. Paperissa todetaan myös, että kilpailullisuuden lisääminen samanaikaisesti työmarkkinareformien kanssa on hyödyllistä.

Myös valtionvarainministeriö esittää viimeisessä taloudellisessa katsauksessa²³ arvioita hyödykemarkkinakilpailun vaikutuksista Suomen talouteen. Tässäkin laskelmassa tulokset ovat samansuuntaisia.

Cavelaars (2006)²⁴ keskittyy katsomaan palvelusektorin (=suljettu sektori) kilpailullisuuden lisääntymisen heijastusvaikutuksia avoimelle sektorille ja koko kansantalouteen pienen avotalous-yleisen tasapainon mallissa. Kuten edelläkin, kilpailullisuuden lisääntyminen tulkitaan mallissa hintamarginaalin alentumiseksi suljetulla sektorilla. *Ceteris paribus*, hintamarginaalin aleneminen suljetulla sektorilla, alentaa hintatasoa koko kansantalouden tasolla. Kun yleisen tasapainon vaikutukset huomioidaan, niin myös suljetun sektorin hintamarginaa-

²¹ Työ- ja hyödykemarkkinareformia on tarkasteltu julkaisussa Kilponen – Ripatti (2005) Työ- ja hyödykemarkkinoiden kilpailun kiristyminen. Suomen Pankin keskustelualoitteita 5/2005. Tulokset ovat laadullisesti samankaltaisia tässä esitettyjen vaikutusten kanssa.

²² Forni, L., A. Gerali ja M. Pisani (2010): Macroeconomic Effects of Greater Competition in the Service sector: The case of Italy, *Macroeconomic Dynamics*, 2010, 1–32.

²³ VM (2013): Taloudellinen katsaus, syksy 2013.

²⁴ Cavelaars, P. (2006). Output and price effects of enhancing services sector competition in a large open economy, *European Economic Review* 50, 1131–1149.

lien kaventuminen johtaa mallissa koko kansantalouden tasolla palkkojen nousuun. Tämä johtuu siitä, että työn kysynnän lisääntyminen suljetulla sektorilla saa aikaan palkkojen nousun myös avoimella sektorilla. Tämän seurauksena pienen avotalouden hintakilpailukyky voi itse asiassa heiketä, kun avoimen sektorin rajakustannukset kohoavat palkkojen nousun myötä. Tämä vastasuuntainen vaikutus ei kuitenkaan ole riittävän voimakas kääntämään kilpailun kiristymisen positiivista vaikutusta tuotantoon ja hintoihin vastamerkkiseksi.

3 Suomalaisia erityispiirteitä

Palvelusektori on suuri työllistäjä Suomessa. Palvelujen merkitys on kasvanut teollisuudessa, koska palveluiden osuus teollisuusyritysten arvoketjussa – kuten tieto- ja viestintäpalveluissa, liike-elämän palveluissa ja asiakaspalveluissa – on kasvanut (Hyvärinen, 2012).

Yksityisen sektorin palveluelinkeinot ovat perinteisesti voimakkaasti säänneltyjä.²⁵ Sääntely voi siis vaikeuttaa merkittävästi kilpailun toimivuutta palveluissa, erityisesti luomalla esteitä markkinoille tulolle. Usein esille nostetut alat, joilla sääntely on selvästi haitannut ja/tai haittaa edelleen kilpailua, ovat vähittäiskauppa, apteekkitoiminta ja taksipalvelut. Julkisissa hankinnoissa kilpailun lisäämisen ongelmaksi on nostettu ennen kaikkea kilpailuosaamisen puutteellisuus. Tämän seurauksena hinnalla voi olla ylikorostunut rooli valintakriteerinä.

Elintarvikkeiden vähittäiskaupasta 85 % on kolmen suurimman kauppaketjun hallussa. Vaikka suuri koko voi vähittäiskaupassa pienentää kustannuksia yksittäistä toimipaikkaa tarkasteltaessa, yritystason skaalaeduista ei ole tutkimusnäyttöä.

Kilpailuviraston selvityksen mukaan rakennusosalalle pääsyä rajoittaa erityisesti tonttien saatavuus, julkinen säädösympäristö sekä rauta- ja rakennustavarakaupan keskittyneisyys. Päivittäistavarakaupan keskusliikkeiden osuus rakennustarvikekaupassa on suuri. Markkinajohtajan osuus rautakaupan markkinoista vuonna 2006 oli julkisten tietojen mukaan lähes 35 prosenttia. Vastaavasti monet perinteiset alalle pääsyn esteet rakennusosalalla, kuten mitta-kaavaedut, pääomavaatimukset tai tuotedifferentiointi, eivät näyttäisi olevan erityisen suuressa roolissa.²⁶

²⁵ Palvelualojen kehitys, tuottavuus ja kilpailu, Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 11/2005.

²⁶ Ahonen, A. – Pöyry, L. – Pääkkönen, J – Ryhänen, R. (2008): Rakennusalan markkinoiden toimivuus – ongelma-alueita ja edistämisen mahdollisuuksia. Kilpailuviraston selvityksiä 1/2008.

Siten sekä elintarvikealan että rakennusteollisuuden keskittymisen voi arvioida merkitsevän korkeampia hintoja ja heikompa tuottavuutta. Kaupan keskittyminen kahden suurimman toimijan käsiin näkyy kaupan kuluttajamarkkinoilla ja myös kaupan ja teollisuuden välisissä suhteissa. Johtavat rakennusliikkeet voivat ohjalla markkinoita sääntelemällä paikallisella tasolla omaa tuotantoaan kulloisenkin kysyntä- ja tarjontatilanteen mukaan. Tämä voi näkyä hintojen joustamattomuutena alaspäin tarjontavajeen ylläpitäessä korkeaa hintatasoa myös suhdannekuopissa. OECD onkin todennut, että vaikka Suomi on onnistunut useilla eri teollisuuden aloilla ainakin väliaikaisesti saavuttamaan teknologisen eturintaman ja kilpailun esteitä on poistettu sekä toimenpiteet sääntelyn vähentämiseksi ovat vaikuttaneet positiivisesti tuottavuuden kehitykseen ja kansantalouden kasvuun, suljetun sektorin kilpailua Suomessa voitaisiin lisätä merkittävästi. Yksi näistä aloista oli kotimainen rakennusala.

Kilpailuviraston mukaan yksi keskeinen ongelma kotimaisessa kilpailulainsäädännössä on ollut vaikutusarviointien puutteellisuus.²⁷ Talousteorian näkökulmasta kilpailua estävä sääntely on haitallista, mutta kilpailulainsäädännön muuttamisen vaikutuksista jonkin yksittäisen sektorin tuotteiden hintoihin, laatuun ja tuottavuuteen on lopulta varsin vähän tutkimustuloksia.²⁸ Joissakin tapauksissa kilpailun puute voi johtua nimenomaan sääntelystä ja sen epäonnistumisesta, jolloin se on itse aiheutettua. Kilpailun puute voi toisaalta johtua myös markkinoiden pienuudesta toimintaympäristön rakenteesta johtuen. Tällöin viranomais toimilla on huomattavasti vaikeampi vaikuttaa kilpailullisten markkinoiden syntymiseen.

27 Kilpailuvirasto (2011): Kilpailukatsaus 2: Viisas sääntely – toimivat markkinat, toim. Ari Ahonen, Kilpailuviraston selvityksiä 1/2011.

28 Telealan kohdalla sääntelyn tavoite kilpailun edistämisestä on toteutunut Kilpailuviraston mukaan suhteellisen hyvin, kun telealaa koskevia kilpailun rajoituksia poistettiin vuonna 1994. Myös ajoneuvojen katsastustoiminta vapautettiin kilpailulle ja hintasäännöstely purettiin vuonna 1994. Tämän jälkeen katsastustoiminnan saatavuus on parantunut, katsastusasemien määrä on lisääntynyt ja palvelun taso on parantunut. Samalla kilpailun lisääntyminen ei ole kuitenkaan näkynyt katsastushinnoissa niin paljon, että kilpailun esteiden poistaminen olisi kokonaan onnistunut. Myös postitoimialalla kilpailun edistämisessä saavutetut tulokset ovat olleet tähän mennessä varsin vaatimattomia.